

אור השמש, אור האֵשׁה, ואור נרות - מחזורי הזמן האלוהי, מסורת המרכבה והמחלוקת על הלוח

רחל אליאור

ביצירה הספרותית לאורך האלף הראשון לפני הספירה, בספרות המקראית ובספרייה הכוהנית שנמצאה במגילות מדבר יהודה, אור השמש היה דימוי לחכמה, תבונה, צדק וברכה, תורה ומצווה, צדקה ומרפא, חיים ותקווה, ואף היה שם נרדף להשראה אלוהית, לחוקיות הנצחית של סדרי הטבע וליחסי הגומלין בין רוח אלוהים הנגלית בבריאה לרוחו היוצרת של האדם. יחסי גומלין אלה, שנרמזו והתפרשו בעת העתיקה בכתבי הקודש, בנבואה ובלשון השיר, היו קשורים בצורה מורכבת לסוד החיים ולרזי הפלא הכרוכים בהארה האלוהית המתחדשת במחזוריות נצחית בבריאה, ואף היו קשורים לתבניות משמעות מחזוריות הקשורות במצוות התורה, בעבודת הקודש ובמחזורי הפולחן, בהארת המזבח באש מחזורי הקרבנות ובאור שבעת הנרות. (במדבר ח, 2; במדבר כח-כט; ויקרא ו, 2, 6; ויקרא כג; משלי ו, 23).

מחזוריות האור בטבע המסמנת את מחזורי הזמן הנראים לעין נקשרה בתודעה הנבואית והכוהנית ביכולת לראות את המתרחש מחוץ לגבולות הזמן והמקום ולתפוס תהליכים מופשטים נצחיים כאילו היו צורות חזותיות או תבניות של משמעות שיש להם ביטוי פולחני מחזורי. האור על גילוייו המחזוריים השונים, החל במאורות השמים הנבראים ומתחדשים ברצון יוצר מאורות וכלה באורות אש הקרבנות מעשה ידי אדם, היה בעת ובעונה אחת מופשט ומוחשי די הצורך כדי שיבטא הן את ברכת הנראה והמוחש בתחום הארצי והן את יפעת הנסתר והנעלם המחייבה את הגשמי ומסתתר בתחום השמימי.

אורות האֵשׁה (ביטוי מקראי ייחודי השמור לתאור אש קרבנות העולה) שהעלו הכוהנים המשרתים בקודש במחזוריות קבועה במקום המקודש, היו ציון קבוע הן למחזורי הבריאה הנצחיים המשתנים תדיר ולתמורות הטבע הנראות לעין המבחינה בין אור לחושך (הבחנה המצויינת בהעלאת אש עולת התמיד התלויה בזריחה ושקיעה, בסדר הקוסמי ובהרמוניה המספרית הגלומה בו (שמות כט, 38-42; במדבר כח, 3-4), והן לציווי האלוהי הנשמע לאוזן המתייחס למחזורי הזמן המקודש המשבית את המשך היוצר של הטבע לדידו של האדם. למחזורים אלה הנודעים כ'מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קודש' (ויקרא כג 2) יאין ביטוי נראה בטבע אלא הם תלויים בדיבור נשמע או נכתב, או בהתגלות אלוהית המתחוורת בחוק ובשיר (הבחנה המצויינת בהעלאת אש עולת השבת ועולות המועדים במשכן ובמקדש (במדבר כח, 9-10; שם 19, 24, 27; דברי הימים ב ח, 12-14). מחזורי השֵׁבֶתה אלה נלמדים מהמשך הפסוקים 'מועדי ה' מקראי קודש.. כל מלאכה לא תעשו' (ויקרא כג 2, 7 ועוד שם) המעידים על

ויתור על ריבונות אנושית, על שמיטת בעלות ועל איסור מלאכה בזיקה להתקדשות העדה השובתת ממלאכה, מצויינים באורות הקודש או באש עולת השבת, באש קרבנות העולה המוספים בשבעת מועדי ה' ובאש עולת החודש בשנים-עשר ראשי החדשים, המסמלים במחזוריותם הטקסית את הקשר למציאות נשגבת השרויה מעבר לממשות האנושית. (ויקרא כג; במדבר כח-כט; דברי הימים ב ח, 12-14). הוויה נעלמת זו המאצילה משמעות ומשרה ברכה על היקום במחזורים קוסמיים, נקשרת באור משמים ובהתגלות הקשורה באש, ובאש הקודש המועלית בידי שומרי משמרת הקודש המציינים את תמורות הזמן וחילופי העתים.

היחידה המחזורית הנשמעת ולא נראית, המהווה בסיס ספירה ומניין מאז שבעת ימי הבריאה, מצויינת באור שבעת הנרות אשר מנו את שבעת ימי השבוע והודלקו במשכן ובמקדש במנורת שבעת הקנים (שמות כה, 37; ל, 7; מ, 25; ויקרא כד, 4; במדבר ח, 2; דבה"ב יג, 11; בן מתיתיהו מלחמה ז, ה, ה). מחזור ספירה זה שנודע בציווי אלוהי הוסיף שפה ומספר **נשמעים** המכוננים את מחזורי ההשבתה השביעוניים, למחזורי הטבע **הנראים** ברצף היוצר של מחזורי הזריחה והשקיעה, ומחזורי העונות והיבולים. לצד אור הנרות המציינים את השבוע הועלה אור אש העולה, המציינת את חלוקות הזמן במחזורים קבועים, יומיים, שבועיים, שבתיים, חודשיים ושנתיים. מחזורי הארה מקודשים אלה (אש תמיד) שהודלקו על המזבח, נשמרו בידי הכוהנים שומרי משמרת הקודש, וסימנו את הקשר הנראה בתחום המוחש והנגלה בין מחזורי הטבע שנמנו באור אלוהי, למחזורי הפולחן שנמנו באור מעשה ידי אדם, וקשרו אותם עם המימד הנשמע והלא נראה של דבר האל בתחום הנשגב, המופשט והנעלם, הנשמר, מתקדש, נמנה, מתפרש, מתעצב, ומוצא אל הפועל רק בידי האדם.

האור הנברא, הנאצל משמים לארץ, עוטה סוד במקורו הנשגב מהשגה ונגלה בברכת מחזורי הטבע, מתואר בפי משוררי העת העתיקה, כוהניה ונביאיה בשלל מילים וביטויים - נוגה, זוהר, אורה, זיו, נגהות, נהרה, מאור, אורים, ברקים, מאורי אור, אור שבעת הימים, רשפי אש שלהבתיה, אור נוגה, אור אורתם, אור יקרות ואור עולם, שביבי נוגה, זהרי הוד, נהורי אורים ומאורי פלא. האור נקשר אל המימד המקודש של היצירה האלוהית, אל המורכבות הקוסמית המחזורית הנגלית בברכה ובחסד החיים, מעצם היותו ראשית הדיבור האלוהי והתחלת הבריאה על פי ספר בראשית: 'ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור' (בראשית א, 3). האור נקשר בראשית ההבחנה, ההבדלה, התמורה וההנגדה: 'וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל אלוהים בין האור ובין החושך' (בראשית, א 4). הבחנה זו בין אור לחושך, המסמנת את ראשית הבריאה, מהווה מן היום הרביעי, יום בריאת המאורות, בסיס להבחנה בין יום ולילה, ובין בריאה לתוהו, בין קוסמוס לכאוס, דהיינו בין תמורות מחזוריות נצחיות המתננות את החיים וניתנות לציפייה, חישוב, ומניין, לבין הווית התוהו ובוהו שאין בה הבחנות ותמורות ואין בה מספר, מחזור, שינוי וספירה. מאוחר יותר, בשעה של פולמוס ומחלוקת על תפישות פולחניות שונות בדבר תשתית עבודת הקודש, תצטרף להבחנה החושית בין אור לחושך גם ההבחנה

המוסרית בין טוב לרע, בין צדק לעוול או בין דרכי האל הכרוכות בשמירת נצחיות מחזורי הטבע ומחזורי השביתה המקודשים של השבתות והמועדים, לבין דרכי החוטאים כנגדו המשבשים מחזורים אלה בשרירות לבם. אלה שראו בזמן חוק אלוהי ושמרו את התמורות המחזוריות של האור והחושך, וראו את עצמם כהולכים בדרכי החוק והצדק, הספירה ומניין המועדים, כונו בשלהי העת העתיקה 'בני אור' ואילו אלה שראו בזמן נושא להכרעה אנושית שרירותית ופסחו על שמירת חוקיותם המחזורית הנצחית של עונות השנה וימיה ועל המחזוריות הפולחנית הרצופה והקבועה מראש הכרוכה בהם, הוגדרו כהולכים בדרכי עוול ושרירות הלב וכונו 'בני חושך'.

לאור, הנברא הראשון, המכונה אור אורתם במגילות מדבר יהודה, שבהן מכונה הבורא 'אור עולם', מקור הברכה ומקור הדעת, נוספה ההבדלה בין יום ולילה בבריאת המאורות המכוננים מחזורי זמן, כאשר **רק** המאור הגדול, לדעת בעל ספר היובלים ומחברי המגילות, משמש לחישוב זמנים ומועדים מהיום הרביעי לבריאה: ויתן ה' **את השמש** לאות גדול על הארץ לימים ולשבתות ולחדשים ולמועדים ולשנים ולשבועות השנים וליובלים ולכל תקופות השנים. (היובלים ב, 12). 'ביום הרביעי פתחה **מאור גדול**' Discoveries of the Judaean Desert (XXIX, OXFORD 1999, p. 249). ההתפעמות ביחס למאור הגדול המשקף את חוק הזמן האלוהי, את שבע חלוקותיו לימים, שבתות, חודשים, מועדים, שנים, שמיטות, ויובלים, מתוארת בלשון שיר במגילת ההודיות. המשורר מתאר את פלא הבריאה ואת סוד הדעת בחסד אל המכוננת את הקדושה לנוכח המידה הקצובה הנצחית של חוק השמים:

למשכיל הודות ותפלה להתנפל והתחנן תמיד

מקץ לקץ

עם מבוא **אור** לממשלתו בתקופות יום לתכנון

לחוקות **מאור גדול** בפנות ערב

ומוצא **אור** בראשית ממשלת חושך

למועד לילה בתקופתו לפנות בוקר

ובקץ האספו אל מעונתו מפני **אור**

למוצא לילה ומבוא יומם

תמיד בכול מולדי עת יסודי קץ

ותקופות מועדים בתכונם

באותותם לכול ממשלתם

בתכון נאמנה מפי אל ותעודתו

הווה והיאה תהיה ואין אפס

וזולתה לוא היה ולוא יהיה עוד

כי אל הדעות הכינה ואין אחר עמו

ואני משכלי ידעתיכה אלי
ברוח אשר נתתה בי
ונאמנה שמעתי לסוד פלאכה
ברוח קודשכה פתחתה לתוכי דעת ברז שכלכה ומעין גבורתכה..
[...][ואמתכה תופיע ב]הדר כבודכה **לאור עולם**.
(מגילת ההודיות, מהדיר, יעקב ליכט, עמ' 172-175
עם השלמות ממגילת ההודיות מערה 4 10-19 col ii 4Q427,
DJD XXIX, pp. 110 מהדירה, איילין שולר

מקורו האלוהי של הזמן ותבניתו המחזורית המקודשת המעידה על נצחיות הסדר הקוסמי בתמורות האור, הם המתוארים בדברי בעל ההודיות. המשורר מתאר יממה, מקץ לקץ, כאשר קץ הוא מועד זמן המתיחס ליממה, ותכון היא תבנית מחזורית קבועה של מחזורי הזמן הנגלים בטבע. הקשר בין המקור האלוהי של האור הנשגב מהשגה למחזוריו הנצחיים השמימיים המכוננים חוקות שמים וארץ, מתואר במגילות מדבר יהודה בזיקה למלאכים המופקדים על תמורות העתים:

כי אדוני אלהים בשמים ממעל
ולחקר דרכי בני האדם ואין סתר מלפניו
הוא ברא חשך ואור לו ובמעונתו **אור אורתם**
וכל אפלה לפניו נחה ואין עמו להבדיל בין האור לחשך
כי לבני אדם הבדלים **לאור יומם ובשמש**,
לילה ירח וכוכבים.
ועמו **אור לאין חקר** ואין לדעת...
כי פלאים כל מעשי אל...
כי במרום עשה רוחות וברקים מלאכיו ומשרתי דביר
מלפניו יוצאים המאורות
(4Q392: DJD XXIX, pp. 27-28)

למאורות המכוננים את מחזורי הזמן האלוהי ולאור הנקשר במקור החיים ומתנה את מחזוריות החיים הנמדדת בזיקה למאורות השמים (בראשית א, 14-18), נוסף ממד מוסרי משעה שנקשר לטוב בדברי האל בראשית הבריאה ומשעה שזוהה עם צדקה ומרפא שמקורם שמימי: 'וירא אלהים את האור כי טוב' (בראשית א, 4) 'וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה' (מלאכי ג, 20). גם ניסיון האדם מאשר את הברכה הגנוזה בתמורות הטבע:

ימתוק האור וטוב לעינים' (קהלת יא, 7) ובמערכת המחזורים הפולחנית הקשורה אליו במחזורי ההשבתה המקודשים: 'כי נר מצוה ותורה אורי' (משלי ו, 3). זיהוי האור והטוב התעצם משעה שהאור נקשר במסורת המקראית לצדק ומשפט שמקורם אלוהי וביטויים הכתוב הוגדר כ'תורה אורי': 'והוציא כאור צדקד' (תהלים לו, 6) 'ומשפטך אור יצא' (הושע ו, 5) 'ה' צדיק... בבקר בבקר משפטו יתן לאורי' (צפניה ג, 5).

האור המוחשי הנראה לעין הופך במסורת המקראית למטפורה, להשאלה, לתיאור ולדימוי של מושגים מופשטים וערכים מקודשים שמקורם אלוהי. צדק חסד ואמת, חוק ומשפט, הנלמדים מפי האל דרך נביאיו וכוהניו מתוארים בזיקה לאור: 'שלח אורך ואמתך, המה ינחוני' (תהלים מג, 3). האור הופך לביטוי נרדף לחסד האל ולתקוה הגלומה בו: 'ויהי לך ה' לאור עולם' (ישעיה ס, 19) 'ה' אורי וישעיי' (תהלים כז, 1) 'באורך נראה אורי' (שם, לו 10).

האור, מקור החיים ומקור הזמן על הארץ, הזורח במחזוריות קבועה ונצחית מן השמים ומגלם חסד, שפע וברכה, והיפוכו החושך, המגלם העדר, חסר ואימה, ומסמל את תחומו הלא נשלט של המוות המצוי בשאול תחתיות, בחשכת הנשייה ובבור שחת, במקום בו אין אור ואין זמן, נקשרים בהתאמה בחיים, בחסד הפיריון ובברכת הנצחיות מכאן, ובצלמוות, באימת הכליון, ובקללת ההכחדה והנשייה מכאן. הפכים אלה משקפים את הניגוד שבין טוב ורע, מאור ואפלה, ברכה וקללה, בין הנכסף למעורר האימה - המימד הנכסף והמיוחל מתואר בביטויים: 'להתהלך... באור החיים' (תהלים נו, 14) 'לאור באור החיים' (איוב לג, 30) ולעומתו היפוכו הקשור בחשכת המוות, ובארץ נשייה: 'נקוה לאור והנה חושך' (ישעיה נט, 9). 'וקיויתם לאור ושמה לצלמותי' (ירמיה יג, 16) 'ואיחלה לאור ויבא אופלי' (איוב ל, 26) 'ויצא לאור צלמותי' (איוב יב, 22) 'יום עברה היום ההוא, יום צרה ומצוקה, יום שואה ומשוואה, יום חושך ואפלה' (צפניה א, 15) 'כי פדית ממות נפשי, חשכת בשרי משחת ומיד שאוף ל הצלת נפשי... חיתי לשאול תחתיות... ומשערי שאול שועתי' (בן סירא נא, ב-יד). 'ובתוך החושך ובשאל ובתהום ובצלמותי' (היובלים ה, 14). גורל החוטאים נקשר בחושך ומהות עונשם היא ירידה מתחום החיים והאור אל תחום המוות והחושך: 'כי אל שאול ילכו ואל מקום הדין ירדו לחשכת מעמקים' (היובלים ז, 29) הבחנה זו בין חיים התלויים באור, בשינוי, במחזור, במספר, בעונה, בדעת, בזכרון ובתמורה, לבין מוות הגלום בתוהו, בחשכת מעמקים, בשאול תחתיות, בבור שחת, בצלמוות בנשייה ובמאפליה שאין בהם שינוי, מידה, מניין, מחזור ותמורה, היא בעלת משמעות עמוקה במסורת היהודית ובביטוייה הפולחניים, המתנים את הקירבה אל הקודש והחיים בריחוק מירבי מהטומאה והמוות.

המסורת וסמליה מחייבים (בכל הוראותיה של מלה זו מלשון חוב, חובה התחייבות, מחוייבות וחיוביות), את החיים המותנים בספירה ומניין ובשמירת תבניות של הבחנה, תמורה, מחזור ושינוי הקשורים באור האלוהי וקשורים בצדק ובחסד, בחוק ומשפט, התלויים בספירה ומספר. באותה מידה הם מרחיקים את המוות הנעדר מחזור, ספירה, תמורה ושינוי ושייך

לתחום המאפליה, הטומאה, החושך והצלמוות. הזיהוי בין המימד המוחשי הקשור בתמורות האור, במחזורי הטבע ובנצחיות החיים לבין הממד המוסרי המופשט הקשור באור החסד והצדק, באור התורה והאמת, בחוק, משפט וצדקה, נשען על מקורם האלוהי המשותף של שני ממדים אלה. ממדים אלה קשורים בספירה ומניין של **מחזורי הטבע הרצופים** המכונים **קצים תקופות ושנים** ובספירה ומניין של **מחזורי ההשבתה המקודשים** של מקראי קודש המכונים **שבתות ומועדי דרור** שהעלו בהם אִשָּׁה לה'. מחזורי קרבנות האִשָּׁה (אש הקרבן הנשרף כליל במועד מחזורי קבוע), מחזורי הקטורת ומחזורי השירה הנסמכים להם, היו טקסים מחזוריים הקוצבים את מחזורי ההשבתה ואת מהלכו היוצר של הזמן הנגלה בחילופי התקופות ובמחזורי הפריון, ביחס לשנת החמה. מחזורים אלה העידו על תמורות הזמן האלוהי במחזורי שירים שיוסברו להלן, במחזורי הקטורת שהוכנה מראש על פי מספר ימות החמה (בבלי, כריתות ו עא) ובאש הקרבנות שנועדו להעיד על יחסי הגומלין בין הנגלה לנעלם בזיקתם לחוקי שמים וארץ. מחזורים נצחיים אלה שהעידו על אחדות קוסמית ריטואלית ושקפו את יחסי הגומלין בין **חוקי השמים** המְתַנִּים את החיים וקשורים בהבטחה אלוהית (בראשית ח 22), ויוצרים ומתחדשים ומניבים במחזוריות זוגית-רבעונית-תריסרית קבועה: יום לילה, ארבע עונות הקרויות בעת העתיקה ארבע תקופות: קציר קיץ זרע ודשא; שנים עשר חודשים ספורים מראש ומחזורי יבול קציר ואסיף, ובין **חוקי הארץ** שקיומם מתנה את חסדי השמים (ויקרא כו, 4-2; דברים ז, 13-12), ועניינם המשותף הוא השבתה של הריבונות האנושית על הטבע והעשייה המשעבדת הכרכה בה במחזוריות פרדית-שביעונית קבועה המהווה תשתית לצדק חברתי. מחזוריות השבתה זו המשווה בין בני החברה כולה ומעניקה להם שבעים ימי חירות ושוויון מדי שנה ושנת חירות מדי שבע שנים נשמרת במחזורים שביעוניים: מדי שבת, מדי מועד (שבעה מועדים בשבעת חודשי השנה הראשונים), מדי שמיטה ומדי יובל. כל אלה נקראים 'מועדי דרור'.

כאמור לעיל, ההבחנה בין חיים, פריון, ברכה, מחזוריות והמשכיות מזה, לבין כיליון, גזרה, קץ נטול ספירה והכחדה מזה, נמשלת להבחנה שבין אור החיים לבין חשכת המוות, בין דרכי צדק לדרכי עוול, בין חוק לבין שרירות לב, בין זיכרון לנשייה, בין ברכה לקללה, ובין מזרע למדבר, יישוב לשימון. האור קשור בתקוות ההתחדשות הנצחית, במחזוריות הזריחה ובתמורות השעון הקוסמי של הטבע החורגות ממעשה ידי אדם ונכרך בדימויי גאולה, ישועה ותקוה ואילו החושך הנתפש כהעדר אור, הופך למטפורה לייסורים ולסבל נעדר תקווה. נבואת הנחמה המופלאות מטיבות להביע את תקות האור ואת הישועה הגלומה בו: 'קומי אורי כי בא אורך כי אור ה' עליך זרח' (ישעיה ס, 1), 'העם ההולכים בחושך ראו אור גדול' (ישעיה ט, 1), 'כי אשב בחושך ה' אור ליי' (מיכה ז, 8) 'באורך נראה אור' (תהלים לו, 10) או 'לאור באור החיים' (איוב לג, 30). ביטויים אלה ודומיהם מביעים הן את כיסופי הישועה של היחיד המדמה את ייסוריו לחושך, לאפלה, לבאר שחת ולצלמוות ותולה תקוותו בזריחת האור האלוהי, והן את תקוות הגאולה של הציבור המיוסדת על ההנגדה של זריחה מיוחלת ואפלה שוררת, כביטוי להבדל

העמוק שבין חיים ומוות, המשכיות והכחדה, ריבונות וכפייה, טוב ורע, חירות ושעבוד, צדק ועוול, תום ושרירות לב, בניין וחורבן, פריחה ושממה, גאולה וגלות.

האור הנגלה מבטא את מהותו הנסתרת של האור האלוהי הנקשר בהארת הפנים הנעלמים על המייחלים לאור או בהארת החסד האלוהי החורג מגבול המעשה האנושי על דרי מעלה ודרי מטה. במסורת המקראית משתקף מגוון רחב של ביטויי הארה וברכה הקשורים לחסד ההתגלות האלוהית ולתקווה ולתוחלת האנושית. ברכת כוהנים כוללת את הפסוק 'יברכך ה' וישמרך, יאר ה' פניו אליך ויחנך' (במדבר ו, 25) ובנוסח שנמצא במגילות מדבר יהודה נמצא ברכה מקבילה למלאכים: 'וברוכים כול מלאכי קודשו יברך אתכם אל עליון ויאר פניו אליכם יפתח לכם את אוצרו הטוב אשר בשמים' (DJD XXXVI, p. 241:4Q285:8). הברכה לבני העדה בסרך היחד כוללת את המשפט 'והכוהנים מברכים את כול אנשי גורל אל ההולכים תמים בכל דרכיו ואומרים: יברככה בכול טוב וישמורכה מכול רע ויאר לבכה בשכל חיים ויחונכה בדעת עולמים'. (מגילת הסרכים, מהדיר יעקב ליכט, ירושלים תשכ"ה, עמ' 68). בתהילים נמצא ביטויים דומים ביחס לכללי בני הקהילה: 'יאר פניו אתנו סלה' (סז, 2) 'נסה עלינו אור פניך ה'' (ד, 7): 'פניך האר בעבדך' (קיט, 135) 'האירה פניך על עבדך' (לא, 17) 'והאר פניך ונושעה' (פ, 4). 'בתפילה במגילות המנוסחת כפנייה בלשון הווה נאמר 'ועל מי תאיר פניך ולא יטהרו ויתקדשו ויתרוממו למעלה לכול' (DJD XXIX, p. 53) הנביא יחזקאל מתאר את החזון האלוהי שנגלה לו בעבר בביטוי 'והארץ האירה מכבודו' (מג, 2) והנביא דניאל מייחל ומבקש על העתיד: 'והאר פניך על מקדשך השמים' (ט, 17).

אלהים נקשר לאור ולמאורות ולחסד ולברכה הכרוכים בחוקי הטבע: 'כי שמש ומגן יי אלהים' (תהלים פד, 12) 'ה'נותן שמש לאור יומם חוקות ירח וכוכבים' (ירמיה לא, 35) ומכונה יוצר אור (ישעיה מה, 7). גם מלאכי אלוהים המתוארים בהרחבה בספרות בית שני ובמגילות מדבר יהודה מכונים בשמות בעלי זיקה מובהקת לאור ולדעת: אלי אור, אלי דעת, אופני אור, צורי רוחות מאירים, שר אורים, שר מאור ואוראל. האור מתואר בהקשרים אנושיים שונים בזיקה לפנים מאירות ולאור הדעת אף מצוי במגוון רחב של ביטויים הקשורים ביצירה, בנאורות ובהארת התבונה, בחסד ובמאור פנים. צירופים לשוניים כגון 'אורו עיני', ו'תארנה עיניו' עשויים היו להתייחס לכל אדם הזוכה במאור הדעת ובהארת התבונה וחונן אחרים באורו, אולם דומה שבלשון המסורת צירופים ייחודיים הקשורים באור ובשמש בנוגה ובברק מיוחסים **רק לעולם המרכבה**, הלא הוא התבנית השמימית של המקום המקודש הארצי הנסתר מן העין, קודש הקדשים, ושל מחזורי הזמן הנשמרים בו המופקדים בידי שומרי משמרת הקודש.

המקום המקודש השמימי מתואר במסורת הכוהנית הנבואית במראות ודימויים החורגים מרצפי הזמן, החלל והפרספקטיווה הנודעים בגבולות העולם המוחשי. מקום זה אינו מצטמצם במבעו התיאורי אלא דרך מבע זה משתקפים עולמות אחרים הקשורים במסורת ההתגלות, בחוקי הבריאה, במיתוס ובפולחן הקושר בין שמים וארץ. הצופים במקום המקודש הם אלה המחוננים ביכולת לראות בעיני רוחם את המתרחש מעבר לזמן ולמקום ולתפוס תהליכים

מופשטים נצחיים כאילו היו צורות חזותיות המשקפות מכלולים קוסמיים הקובעים את חוקי הזמן והמקום. גילומיו הארציים של עולם המרכבה ב'תבנית המשכן' (שמות כה, 9, 40) ובקודש הקדשים, מיוסדים על 'תבנית' שמימית: 'ולתבנית המרכבה הכרובים זהב' (דברי הימים א כח, 18) ו'תבנית כל אשר היה ברוח עמו' (שם, כח, 12). דהיינו, הם קשורים בייצוגו של התחום הלא נראה על פי 'מראות אלוהים' הנגלים לאנשי מעלה יחידי סגולה מבני שבט לוי או שבט יהודה, נביאים וכוהנים דוגמת משה, דוד, ויחזקאל שזכו להתקרב אל הקודש ולצפות בעיני רוחם בתבנית המרכבה הנוגהת באור אלוהי.

על משה בן שבט לוי היורד מהר סיני, אחרי שכתב על הלוחות את דברי הברית מפי האל שדבר עמו פנים אל פנים, נאמר 'כי קרן עור פניו בדברו אתו' (שמות לד, 29) (ביטוי שהוחלף בשגגה במסורת התרגום הלטיני מקרני אור לקרני חיה ומצא את ביטוי המוחשי בציורים מאז המאה האחת-עשרה ועד לפסל משה בעל הקרניים של מיכאלאנג'לו, המיוסד על טעות זו ומלמד פרק מאלף בתולדות התרבות בזיקה לטעות הכרוכה במעברים מן המופשט אל המוחש, מן הזכור אל המסופר, מן הנכתב אל המתורגם ומן הנשמע אל הנראה).

הקרינה הכרוכה בגילוי האלוהי המואר באור יקרות של אש, חשמל ונוגה, ברקים, גחלים ולפידים מתוארת בחזון המרכבה של יחזקאל בן בוזי הכוהן, שנכתב במאה הששית לפני הספירה סמוך לחורבן בית ראשון. האור השמימי מתואר בביטויים המזכירים את המקדש ואש הקרבנות: 'אש מתלקחת ונוגה לו סביב ומתוכה כעין החשמל מתוך האש' (יחזקאל א, 4) וחיות הקודש הנראות לנביא הכוהן בחזונו מתוארות ככרובים, ומצוירות בביטוי 'מראיהם כגחלי אש בוערות כמראה הלפידים... נוגה לאש ומן האש יוצא ברק: והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק' (שם, 13-14). בעולם זה החורג מתחום המוחש ומגבולות ההשגה, רק האור משמש למבע התאורי של הנשגב ורק מושגים שיש להם זיקה ישירה או עקיפה לקודש הקדשים ולמקדש נזכרים בו (השוו מלכים א, ו-ז ויחזקאל א, י). בחזון יחזקאל בן בוזי הכוהן שנמצא בקומראן מתוארת הצפייה בנוגה שמימי זה:

המראה אשר ראה יחזקאל **נגה מרכבה** וארבע חיות [...]

והאופנים אופן חובר אל אופן בלכתן

ומשני עברי האופנים **שבלי אש**

והיה בתוך **גחלים** חיות **כגחלי אש** [כמראה לפידים בינות האופנים]

והחיות והאופנים ויהי על ראשם רקיע כעין הקרח הנורא

ויהי קול מעל הרקיע.

4Q385 frag 6: DJD XXX, p.42+43. מהדירה, דבורה דימנט, עם השלמה מנוסח קודם

(RQ 14

זוהר הברקים והאש קשור בהתגלות האלוהית נזכר קודם לכן במעמד סיני (שמות יט, 15-19; כד, 17). ובמראה דמות כבוד ה' הנגלה באש וענן (שמות יד 24; יט, 18) והחיות או הכרובים

מתוארים בתבנית שמימית שהוראתה למשה לשם ייצוגה במשכן ונראתה לדוד המנחה את בנו בבנית המקדש. ראוי לציין שבתאורי המקדש בספר מלכים ובדברי הימים נזכרים המושגים מרכבה כרובים ואופנים (מלכים א ו-ז; דברי הימים א כח, 18; דברי הימים ב ג, 14-7, ד, 4) לצד אש הקרבנות וגילגולם החזיוני של כל אלה בדברי הנביא הכוהן הגולה שאין בו כדי להפתיע, יהווה מצע למסורת המיסטית הידועה כמסורת המרכבה לאורך העת העתיקה והאלף הראשון לספירה.

הקרינה הכרוכה בהתגלות אלוהית, הזוהרת באור אש, בדולח, כוכבים ומאורות מתוארת בחזון המרכבה בספר חנוך שנכתב ככל הנראה במאה השלישית או בראשית המאה השנייה לפני הספירה בחוגים כוהניים שהתעניינו במסורת המרכבה המיסטית, ב'אש אשר בינות לכרובים' (יחזקאל י, 7) ובקשר בין הכרובים במשכן ובמקדש לבין 'ולתבנית המרכבה הכרובים זהבי' (דברי הימים א כח, 18). חוגים אלה התעניינו במכלול דימויי **המקום המקודש** שנקשר ל**מרכבה ולכרובים** המופזים אור אש ונוגה, לצד עניינים **בזמן המקודש** הקשור ב**לוח השמש**, המציין את מחזורי חילופי האור ביחס ללוח השבתות הנשמר בידי משמרת הקודש של **כוהנים ומלאכים**. חנוך בן ירד, השביעי באבות העולם (בראשית ה, 21-24), בעל חזון המרכבה הראשון על פי הסדר הכוהני (חנוך א יד 8-24), שזכה לעלות לעולם המלאכים ולרכוש דעת מפיהם אודות הלוח - כפי שהם מעידים אודותיו בספר היובלים שנמצא בקומראן: 'ויכתוב בספר אותות השמים כחוק חודשיהמה למען ידעו בני אדם תקופות השנים כחוקות לכול חודשיהמה, ראשון הוא כתב תעודה ויעד בבני אדם בדורות הארץ שבועות היובלים ויגד את ימי השנים ויסדר את החודשים ויאמר את שבתות השנה כאשר הגדנוהו" (DJD XXIII, p.213, מהדיר, ג'ימס ואנדרקס) - נקשר במסורת המרכבה ובמסורת הלוח. הוא מתאר את מסעו המיסטי אל המקום המקודש השמימי, מקום מושב הכרובים, במלים רבות יופי הקשורות לאור, לשמש ולאש:

ואבוא אל תוך **לשונות האש**

ואקרב אל בית גדול והוא בנוי אבני בדולח...

כפתו היתה כעין שביל הכוכבים ו**המאורות**

וביניהם היו **כרובי אש** ושמיהם מים

ואש לוהטת הקיפה את הקירות...

ואביט וארא שם כסא רם מראהו כבדולח

וסביבו **כשמש** זורח ושם **מראה כרובים**...

ומתחת לכסא יצאו **נהרות אש** לוהטת עד לאין יכולת להביט

והכבוד הגדול ישב עליו ומעילו הזהיר **משמש** והלבין מכל שלג

(חנוך א יד 10-21, ספרים חיצוניים, מהדורת אברהם כהנא, א, ירושלים תש"ל, עמ' לז)

תאור עולם המרכבה השמימי הזוהר באור יקרות, מתואר בזיקה לכסא האל בחזון ישעיה (ו, 1) ולכסא בחזון יחזקאל (א, 26), ולמסורות הקשורות לכרובים ולאופנים במקדש ובמרכבה. התחום המקודש המתייחס למראה כרובים או מראה מרכבה, ניתן לתאור רק ביחס למושגי אור החורגים מיכולת הראייה האנושית ושמורים לראייה החזיונית. תחום זה מתואר בזיקה לקודש הקדשים הארצי הנסתר מעין כל, מלבד ביום אחד בשנה אשר בו נכנס הכוהן הגדול מאחרי ענן קטורת, אל נוכח פני הכרובים. המעבר מהמתחם הפולחני הנסתר הקשור בכרובים ובכוהן הגדול, למתחם המיתי הפואטי והמיסטי מתחולל בספרות החזיונית הנבואית והכהונית כפי שנראה להלן. ב'שירו'ת עול'ת השבת', שנמצאו בעותקים רבים בין מגילות מדבר יהודה במצדה ובקומראן, מתואר התחום המקודש השמימי המשיק בתחום הזיכרון והאסוציאציה, המיתוס והפולחן לתחום המקודש הארצי. במהדורת שירות עולת השבת שערכה קרול ניוסם, נמצא תיאורים חידתיים של קודש הקודשים בעולם המרכבה, בזיקה לאור ולאש ולסוד החיים ונמצא ביטויים החורגים מהלשון המקראית המתארים את התחום הנעלם ואת סתרי אורו חיותו וצורתו בין המופשט לנרמז :

רוחי דעת אמת וצדק בקודש קודשים

צורות אלוהים חיים צורי רוחות מאירים

כול מעשיהם קודשי דבקי פלא'

(4Q405, 19: DJD XI, p. 339)

מרכבות כבודו כרובי קודש

אופני אור בדביר רוחות אלוהי טוהר'

(4Q405, 20-22: DJD XI p. 345)

עבודת הקודש השמימית של הכרובים המרכבה ורקיע האור מתוארת בשירות עולת השבת בלשון שיר וברכה בזיקה לעבודת הקודש במקדש :

הכרובים יברכו בהרומם קול דממת אלוהים נשמע

והמון רנה ברום כנפיהם....

תבנית כסא מרכבה מברכים ממעל לרקיע הכרובים

והוד רקיע האור ירננו מתחת מושב כבודו,

ובלכת האופנים ישובו מלאכי קודש,

יצאו מבין גלגלי כבודו

כמראי אש רוחות קודש קודשים סביב

מראי שבילי אש בדמות חשמל ומעשי נוגה.

(4Q405, 20-22: DJD XI p. 345) עריכה שירית שלי, ר.א.)

איפיונו הבולט של המקום המקודש במסורות המרכבה השונות הוא זיקתו למרכבה ולכרובים ולתיאורם במסורת המקראית הכוהנית והנבואית בכלל ובדברי הימים ובחזון יחזקאל בפרט, וזיקתו למספרם הרב של סוגי האור והזוהר המביעים את השגב האלוהי ואת הוויית המסתורין של המציאות הנעלמת: אור אש, זוהר שמש, אור הבדולח, זריחת הכרובים, אור האופנים ואור הרוחות, אור הרקיע, ואור אש קודש קודשים, 'מוסדי אש ושביבי נוגה וזהרי הוד נהורי אורים ומאורי פלא'. במגילת הברכות ממדבר יהודה נמצא תיאור של קודש הקדשים השמימי בלשון נשגבת המצרפת קדושה, פלא, אור וסוד למסורת המרכבה המתחייה בחזון ובשיר:

מושב יקרכה והדומי רגלי כבודכה במרומי עומדכה
ומדרך קודשכה ומרכבות כבודכה כרוביהמה ואופניהמה וכול סודיהמה
מוסדי אש ושביבי נוגה וזהרי הוד נהורי אורים ומאורי פלא
הוד והדר ורום וכבוד סוד קודש ומקור זוהר ורום תפארת פלא.
4Q286, frag.1ii: 1-4, DJD XI, p.12 מגילת הברכות, מהדורת בלהה ניצן

היפעה הקורנת של המרכבה השמימית מהדהדת באור המופז בתחום המקודש של מרכבה הארצית. בספר בן סירא שהתחבר בידי כוהן ירושלמי בעשור השני של המאה השניה לפני הספירה מתוארת יציאתו של הכוהן הגדול בן דורו, שמעון בן יוחנן, מקודש הקדשים. כוהן גדול זה הוא שמעון השני בן חוניו, הכוהן האחרון לבית צדוק, שכיהן בקודש על דעת כל העם על פי המסורת הכוהנית המקראית עתיקת הימים. הכוהן הגדול מתואר כקורן באור מאורות השמים וכמואר באור השמש, בשעה שהוא יוצא מקודש הקדשים 'כצאת השמש בגבורתו' (שופטים ה, 31):

גדול אחיו ותפארת עמו שמעון בן יוחנן הכהן [...]
מה נהדר בהשגיו מאהל ובצאתו מבית הפרוכת
ככוכב אור מבין עבים וכירח מלא מבין בימי מועד
וכשמש משַׁרְקַת אל היכל המלך
וכקשת נראתה בענן

(ספר בן סירא השלם, מהדורת משה צבי סגל, ירושלים תשל"ב, עמ' שמ-שמא)

יתכן שהקשת והכוכב מרמזים לאותות שמימיים של מסורת הבריתות המקראית ואולי אינם אלא מטאפורות ליפי המעמד במקדש בשעה שהכוהן הגדול יוצא מקודש הקדשים, זורח באור המגע עם התחום המקודש השרוי בין המוחש למופשט. שמש משרקת היא שמש נוצצת ומזהירה (על פי ביאורו של סגל, שם, עמ' שמד) והכוהן הגדול מתואר כמואר בנוגה שמימי

וכזורח בזיו המאור הגדול גם ביצירות כוהניות אחרות שנכתבו בעת העתיקה השזורות את יפעת גרמי השמים עם פאר הפולחן במקום מקודש ובזמן מקודש. דומה שיעטרת פז' הנזכרת בדברי בן סירא על אהרון הכהן (שם, עמ' שיא) ו'נזר לקודש קדשים' העוטר את ראש הכהן הנזכר להלן במגילת הסרכים, מסמלים את קרני השמש ואת הזיקה לאור האלוהי ביצירה הכוהנית.

בסרך הברכות ממגילות מדבר יהודה, המגע בין המוחש למופשט מתעצם בשעה שהכוהן הגדול נמשל למלאך המשרת בקודש, ומתואר בזיקה לאור השמש, לאור ההתגלות האלוהי הנזכר בחזונו הנבואיים, לקדושה ולדעת:

ואתה כמלאך פנים במעון קודש

וכבוד אלוהים לפניכה

ותפארתו עליך תהיה סביב

משרת בהיכל מלכות

ומפיל גורל עם מלאכי פנים

ועצת יחד עם קדושים לעת עולם

ולכל קצי נצח

כי תנֶרְךָ משפטיו

וישימכה קודש בעמו

ולמאור גדול לתבל בדעת

ולהאיר פני רבים בתורתכה

ויתן בראשכה נזר לקודש קודשים

כי אתה תקדש לו ותכבד שמו וקודשיו.

(מגילת הסרכים, מהדיר יעקב ליכט, ירושלים תשכ"ה, עמ' 284-286)

הד לקרינתו של הכהן הגדול הקרב אל הקודש ונוגע בתחומם של המלאכים נמצא במקור מדרשי המוסר בשמו של ר' אבהו שהכהן הגדול בקדש הקדשים 'היו פניו בוערות כלפידים' (ויקרא רבה כא: יב, מהדורת מרדכי מרגליות, ירושלים תשל"ב, עמ' תצג). זריחת המאור הגדול שאי אפשר להתבונן בו במישרין, קשורה במסורת הכוהנית למרחב המקודש, למרכבה, לזמן האלוהי ולגילוי האלוהי שגם בו מן הנמנע להתבונן במישרין. זריחה זו הופכת לדימוי רווח לדעת מקודשת ולמקורה האלוהי במסורת זו, השזורת בין דימויי התחום האלוהי-מלאכי הנעלם לתחום הכוהני מקדשי הנגלה. בצוואת לוי, המצויה בחיבור צוואות השבטים, שקטעים ממנו נמצאו בין מגילות מדבר יהודה, חוזר רעיון ההארה, המובטחת ללוי ולזרעו, המאירים באורם כמאור הגדול על שאר השבטים: 'אור הדעת תאיר על יעקב **וכשמש תהיה** לכל זרע ישראל' (שם, ד, ג, ספרים חיצונים א, עמ' קסב). דימוי זה חוזר בפרק יח של צוואת לוי, שם מתואר כהן שיכהן בעתיד בשבוע השביעי: 'ואז יקים ה' כהן חדש אשר לו יגלו כל אמרות ה'

והוא יעשה משפט אמת... ויעלה כוכבו בשמים ככוכב מלך **ויאיר באור הדעת כשמש ליום** והוא יתגדל בעולם. הוא **יזרח כשמש** על הארץ ויסיר כל חושך מתחת השמים ושלוש יהיה בכל הארץ' (שם, ב-ד). בשריד מקוטע במגילות מדבר יהודה המזכיר כהד רחוק את דברי הכוהן יהושע בן סירא על הכוהן הגדול ועל השמש, נאמר, אולי בשם הכוהן הגדול: 'נגשתי אני לנוגהו [באור] משבצתו יתהלכו כול ב[...]. מלך עלי ואור נגהו על...**כשמש בצאתה מזבול**' (DJD XXXVI p. 403)

בני שבט לוי אינם מייחדים את השמש והאור רק לתחום הכוהני המקודש אלא מנחילים דימויים אלה גם לבית דוד משבט יהודה. דעת אלוהים המדומה לאור השמש, בדומה להשראה אלוהית ונבואה הקשורות בהארה, מיוחסות במסורת הכוהנית גם לאבי שושלת המלוכה, הרועה המנגן, נעים זמירות ישראל, מייסד סדרי משמרות הכהונה, הלא הוא דוד בן ישי משבט יהודה. דוד במסורת הכוהנית הוא הנביא המשורר שחיבר את מחזורי השירה הקשורים למחזורי עולת השבת ועולת התמיד, תיאר את תבנית המרכבה הכרובים זהב ושורר את שירי תהלים. הכוהן יהושע בן סירא מתאר את השראתו השירית של דוד ואת זיקתה לעבודת הקודש ולמועדים:

בכל לבו אוהב עושהו ובכל יום הללו תמיד
נגינות שיר לפני מזבח וקול מזמור בנבלים תיקן
נתן לחגים הדר ויתקן מועדים שנה בשנה
(בן סירא, מזיב-יד, מהדורת סגל, עמ' שכד)

במגילות מדבר יהודה מפורשת זיקתו של דוד לעולת התמיד ולמזבח, למועדים לתהילות וללוח ומתבארת זיקתו לשמש המסמלת את נצחיות השבועה לבית דוד: 'זרעו לעולם יהיה וכסאו **כשמש** נגדי' (תהלים פט, 37) 'יהי שמו לעולם לפני **שמש** ינון שמו' (תהלים עב, 17):

ויהי דוד בן ישי חכם **ואור כאור השמש**
וסופר ונבון ותמים בכול דרכיו לפני אל ואנשים
ויתן לו ה' רוח נבונה ואורה
ויכתוב תהלים שלושת אלפים ושש מאות
ושיר לשורר לפני המזבח על עולת התמיד לכול יום ויום
לכול ימי השנה ארבעה וששים ושלוש מאות
ולקרבת השבתות שנים וחמשים שיר
ולקרבת ראשי החודשים ולכול ימי המועדות
וליום הכפורים שלושים שיר

ויהי כול השיר אשר דבר
ששה וארבעים וארבע מאות
ושיר לנגן על הפגועים ארבעה
ויהי הכול ארבעת אלפים וחמשים
כול אלה דבר בנבואה אשר נתן לו מלפני העליון.
(מגילת המזמורים 11-2:XXVII, col. 11QPs^a,
DJD IV, (Oxford 1965) pp. 91-93 מהדיר, ג'ורג' סנדרס, עריכה שירית שלי, ר. א.)

בתהילה זו הרצף הנצחי של חילופי המאורות מחולק למחזורים **הנראים לעין** של הזריחה ושל חליפות העונות המצויינים בשלוש מאות ששים וארבעה שירי עולת התמיד ובארבעה שירי 'הפגועים' המתחסיים לארבע עונות השנה הפוגעות (=פוגשות, השוו בראשית כח, 11) זו בזו בימי השוויון וביום הארוך והיום הקצר בשנה (חנוך א פב, 14-20; עה; יובלים ו, 23-30). ואילו המחזורים המיוסדים על **משמע אוזן**, על ציווי אלוהי וגילוי מלאכי, מועד, חוק וספירה, דהיינו, חמשים ושנים מחזורי השבועות והשבטות, שנים עשר החודשים המבוססים על חישוב החל מהיום הרביעי לבריאה ושבטת המועדים בשבעת חודשי השנה הראשונים, שכולם נזכרו לעיל ביחס למחזורי האִשָּׁה, נמנים במפורט בלוח ליטורגי זה המלווה את מחזורי הקרבנות. לוח זה מבוסס לדברי מחבריו על השראה נבואית שנאצלה לאדם שרוחו תבונתו וחוכמתו נקשרו באור השמש והשתקפו בדברי שיר. [חכם קראי בן דורו של סעדיה גאון הצביע על זיקתו של דוד לשירת הקודש וציין שהרבנים מקדימים לתפילתם ברכה ' אשר בחר בדוד עבדו ורצה בשירי קודשו', ברכה שנעלמה זמן רב עד שנגלתה בקטעי גניזה.]

דוד בעולמם של מחברי המגילות היה 'חכם ואור כאור השמש וסופר ונבון ותמים בכול דרכיו לפני אל ואנשים ויתן לו ה' רוח נבונה ואורה'. קשר זה אינו רק דימוי והשאלה להשראה אלוהית הקשורה במחזוריות הנצחית של אור השמש וברוח אלהים, אלא הוא קושר את הכתוב עם קדמות המסורת של לוח השמש, לוח השבתות הכוהני הקשור במסורת הבריתות ובמחזורי שיר, שנהג ככל הנראה במקדש בימי בית ראשון ועד מחצית ימי בית שני בשעה שכוהני בית צדוק שרתו בקודש, כעולה ממגילות מדבר יהודה ומספר בן סירא.

בספר היובלים, שנכתב במועד שבו חל חילוף המשמרות בין כוהנים שומרי לוח השמש לכוהנים שנהגו על פי לוח הירח, בשליש השני של המאה השנייה לפני הספירה, ניכר המאבק על הלוח ועל עקרון חישובו בנוסח תיאור בריאת המאורות וזיקתם למועדים. בנוסח היובלים שנמצא בקומראן מוענק מעמד ייחודי לשמש:

'וביום הרביעי עשה ה' את השמש והירח והכוכבים ויתן אותם ברקיע השמים להאיר על כל הארץ ולמשול ביום ובלילה להבדיל בין אור לחושך ובין חושך לאור: ויתן ה' את השמש לאות גדול על הארץ לימים ולשבטות ולחדשים ולמועדים ולשנים ולשבועות השנים וליובלים ולכל תקופות השנים. .. ויזרח השמש עליהם למרפא ועל כל אשר על פני הארץ' (היובלים ב 8-9, 12

הספרים החיצוניים, מהדורת אברהם כהנא, עם הגהה על פי נוסח היובלים מקומראן, מהדורת גיימס ונדרקאם (4Q216, VI, DJD XIII, pp 16-17)

בניגוד לנוסח המסורה של ספר בראשית א, 14 האומר 'ויתן אותם אלהים ברקיע' ומתייחס לשני המאורות, בספר היובלים נאמר רק 'ויתן ה' את השמש', ובניגוד לנוסח הקצר בבראשית א, 14 של חלוקות הזמן 'לאותות ולמועדים ולימים ושנים', בספר היובלים נמנות **שבע** חלוקות - ימים, שבתות, חודשים, מועדים, שנים, שמיטות ויובלים. כל אלה מבוססים על מסורת כוהנית של ספירת שנה בת 364 ימים המתחלקת בספירה **שביעונית** לחמישים ושתיים שבתות, כנזכר לעיל במזמורי דוד וכמצוי בספר חנוך א פרקים עב-פב, בספר היובלים פרק ו, בפשר בראשית (DJD XXII, 198-9) ובפתיחת מגילת מקצת מעשי התורה (DJD X, p. 7-8).

מסורת מספרית זו קשורה לחנוך, **השביעי** באבות העולם, עליו מספרים המלאכים 'ויהי עם מלאכי ה' ששה יובלות שנים ויראוהו את כל אשר בארץ ובשמים **ממשלת השמש** ויכתוב את הכל' (היובלים ד, 21) וקשורה עם נוח, לוי, משה, דוד וצדוק ומובאת בתעודות שונות בזיקה לגילוי מלאכי ולמסורות כוהניות בדבר שבועות ובריתות. עוד מיוסדות חלוקות אלה על ספירת **שבעה** מועדים הנזכרים בפרשת המועדות בויקרא כג, ובפרקים נוספים בחומש דברים ובמדבר, במגילת המקדש ובמגילת המשמרות, ועל חלוקות מחזוריות **שביעוניות** שנתיות של שמיטות ויובלים המצוינות בספר שמות וספר ויקרא ובמגילת המשמרות. לצד החלוקות השביעוניות נמצא במגילות בספרי חנוך והיובלים, גם חלוקות רבעוניות ותריסריות המונות 12 חודשים בני 30 יום אליהם מצטרפים ארבעה ימי התקופות או ימי הפגועים בחילופי ארבע העונות, הנמנים כיום ה-31 בסיום החודש השלישי הששי התשיעי והשנים עשר.

בסרך היחד, שנמצא אף הוא בין מגילות מדבר יהודה בכמה עותקים, מצויין רק המאור הגדול בכל הקשור לחישוב המועדים: '**המאור הגדול** לקודש קודשים [...] לראשי מועדים בכול קץ נהיה' (שמריהו טלמון, קדמוניות ל, 2 (תשנ"ח), עמ' 111). בחיבור הקודם לסרך היחד הנודע 'כספר מאורות השמים', המצוי בפרקים עב-פב של ספר חנוך א, שנמצאו בין מגילות מדבר יהודה, מבואר מהלכה הקבוע של השמש כעדות על תבנית הזמן האלוהי ועל אורך השנה הקבוע מראש: '**והשמש והכוכבים** יוציאו את כל השנים לנכון... ושלמו את השנים בצדק נכון בשלוש מאות וששים וארבעה ימים' (חנוך א עד, 11-12) לעומת זאת נתפש חישוב הזמנים המבוסס על מהלך הירח המשתנה ועל תצפית אנושית מוטעית באורו, שאינה מאפשרת מניין קבוע, כחטא חמור המשבש את מחזורי הטבע ומחזורי הפולחן. בספר היובלים מתוארת המציאות השנויה במחלוקת מזווית הראייה הכוהנית, הדנה בביחס הראוי בין מחזורי הטבע לאופן חישובם כשהיא שוללת את הירח המשתנה כבסיס חישוב ומחייבת רק את השמש הנצחית:

'והיו אשר יביטו אל הירח והוא ישחית את הזמנים ויקדם משנה לשנה עשרה ימים. על כן תבאנה להם שנים אשר בהן ישחיתו ויעשו יום העדות לבוז ויום טומאה לחג ובלבלו כל ימי

קודש בטמאים ויום טומאה ביום קודש כי ישחיתו החודשים והשבתות והחגים והיובלים' (ספר היובלים ו, 36-37) יום העדות הוא חג השבועות שמועדו היה שנוי במחלוקת בין צדוקים לפרושים כשאלה האחרונים מונים על פי עקרונות חישוב שונים את החודשים והמועדים, כידוע מן המגילות וממסורת חז"ל. מהמשך הדברים מסתבר שהשחתה זו נובעת ממנהגם של אלה אשר לא יעשו את השנה שלוש מאות ששים וארבעה ימים לבדם ועל כן יפריעו ראש חודש ושבט ומועד וחג (היובלים ו, 38). הויכוח בין השיטות השונות נעוץ בשאלה האם יש תבנית מספרית קבועה וידועה מראש המבוססת על חישוב מחזורי הקבועים של הזמן האלוהי הקשור במחזוריות הנצחית והקבועה של אור השמש, או האם אין תבנית חישובית קבועה אלא רק תצפית אנושית משתנה במחזורי המתחלפים של אור הירח. במסורת המקראית, שנכתבה לאורך האלף הראשון לפני הספירה אך נערכה במאות הראשונות אחרי הספירה בעריכתה הקאנונית, לא נזכר במפורש בשום מקום מספר ימי השנה או מספר ימי החודש או עקרון חישובם, לעומת זאת בספרות הכהונה המתבדלת שנכתבה לפני הספירה, וכוללת מקבילות רבות עניין למסורת המקראית, נדונו כל אלה בפירוט ונקשרו למלאכים, לכוהנים ולמסורת המרכבה והלוח.

על המאבק המר שהתרחש במאות האחרונות לפני הספירה, המשתקף בדברים אלה על השחתת הזמנים, בין האוחזים בלוח השמש המבוסס על חישוב קבוע לבין האוחזים בלוח הירח המבוסס על תצפית משתנה, על רקעו ונסיבותיו הרחבתי את הדיון בספרי 'מקדש ומרכבה, כוהנים ומלאכים, היכל והיכלות במיסטיקה היהודית הקדומה' (ירושלים תשס"ג). כאן רק אומר שאור השמש במחזוריותו השנתית הקבועה מראש ואור הירח המשתנה במחזוריות חודשית בלתי צפויה, היוו בסיס לשתי שיטות חישוב שונות שהאחת ראתה בזמן תבנית אלוהית מקודשת, נצחית, צפויה מראש ובלתי משתנה, התלויה בחישוב קבוע וידוע של לוח שבתות הנקבע בזיקה לתקופות שנת השמש, חישוב הנשמר בידי כוהנים ומלאכים המעידים על מחזורי הזמן האלוהי, ואילו השנייה ראתה בזמן הכרעה אנושית ריבונית, המבוססת על תצפית משתנה במחזורי הירח המתקדשים בידי חכמי בית דין המכריזים עליהם. בשיטה הראשונה שבה הסדר הקוסמי מבוסס על מהלכים הניתנים לחישוב מדויק ולחזוי מראש, אחזו אלה שרצו להשתית את הסדר הפולחני על חישוב מחזורי מדויק וקבוע המתיחס ללוח סימטרי שביעוני ורביעוני הנשמר בידי משמרות הכהונה ומשמרות המלאכים ביחס לשנת שמש בת 364 ימים. חלוקות מחזוריות אלה נשענו על הלוח המקראי הכוהני שראשיתו ביום הרביעי לבריאה בחודש הראשון, הוא חודש האביב, (שמות יב, 2) הידוע גם כחודש ניסן. יום רביעי א ניסן שממנו מתחיל מנין השנה כל שנה ושנה הוא גם יום הקמת המשכן, (שמות מ, 1) ויום הולדתו של לוי בן יעקב (היובלים כח, 14). חלוקות מחזוריות אלה העידו על הסדר האלוהי של הבריאה, על נצחיות החוק האלוהי הגזור מראש בשמים ובארץ ועל הסדר הפולחני המחזורי המתחייב ממנו ונשמר בידי משמרת הקודש במקום מקודש ובזמן מקודש. בשיטה השנייה המבוססת על תצפית **במולד הירח** כשאין מועד קבוע לראשית השנה או לראשית

החודש, אין יום קבוע ואין מספר ימים ידוע מראש לחודש או לשנה, וסדר החודשים התחלף (החודש השביעי תשרי, על פי הסדר המקראי, הפך לראשון על פי מסורת המשנה, ואילו החודש הראשון בסדר המקראי הפך בלוח המשנאי לחודש השביעי) אחזו אלה שרצו להחליף את הסדר הכוהני הנשען על עדות מלאכית בסדר חכמי הנשען על ריבונות אנושית. ואלה טענו שחלוקת הזמן אינה אלוהית וקבועה ונסמכת על לוח בן 364 ימים שמועדיו קבועים מחושבים וידועים מראש, ונשמרים בידי כוהנים ומלאכים, אלא דגלו בחלוקה אנושית ומשתנה ומתיחסת ללוח שמספר ימיו משתנה בין 354 ל-384 - שראשיתו אינה קבועה אבל לעולם לא תיהיה ביום ד, יום התחלת השנה לפי הסדר הכוהני, ומספר ימי החודש המשתנים מוכרע בידי בית דין הקובע ראשי חודשים ומועדים, מעבר את השנה ומקדש את הלבנה (משנה ראש השנה ב, ט; בבלי ראש השנה כה ע"א).

מאבק זה בין מצדדי לוח שמשי נצחי קבוע הנשען על עדות מלאכים בדבר שנה בת 364 ימים, ונשמר בדי משמרות כוהנים, לבין מצדדי לוח ירחי משתנה הנקבע בידי אדם, שאין בו מספר קבוע לימי השנה ואין בו תבנית מחזורית נצחית קבועה, נכרך עד מהרה בדואליזם המוסרי בין אור לחושך שנוכר במסורת המקראית שנדונה לעיל, וזכה לתחייה בספרות הכהונה המתבדלת המרחיבה חלוקה זו על מכלול פניה של המציאות, על העולם הנגלה ועל העולם הנסתר. ב'סרך היחד', מן הכתבים שנכתבו בעת המחלוקת ונמצאו בין מגילות מדבר יהודה, עולה הפולמוס המבדיל בין שתי תפישות אלה של זמן אלוהי וזמן אנושי בלשון ציורית המשלבת את הניגוד המוחש עם המאבק המופשט ומלמדת על המעברים המורכבים בין סמכות אלוהית למאבק אנושי המצויים לא פעם בתשתית הכתיבה המיסטית:

בְּמַעֵין אור תולדות האמת

וממקור חושך תולדות העול.

ביד שר אורים ממשלת כול בני צדק בדרכי אור יתהלכו,

וביד מלאך חושך כול ממשלת בני עול בדרכי חושך יתהלכו

ובמלאך חושך תעות כול בני צדק וכל חטאתם ועוונם...

ואל ישראל ומלאך אמתו עזר לכול בני אור.

והוא ברא רוחות אור וחושך ועליהון יסד כל מעשה

[ועל דרכי]הן כול עבודה,

אחת אהב אל לכול [מו]עדי עולמים ובכול עלילותיה ירצה לעד

אחת תעב סודה וכול דרכיה שנא לנצח

(סרך היחד, מגילת הסרכים, מהדורת יעקב ליכט, ירושלים תשכ"ה,

עמ' 92-93. עריכה שירית שלי, ר. א.)

הצד החיובי בתמונת עולם דואליסטית זו קשור מנקודת מבטם של הכותבים בעולם האור האלוהי, הנצחי, המחושב וידוע מראש, שתבניתו הקבועה וחוקיו השמימיים נשמרים בידי מלאכים בשמים וכוהנים ובני בריתם בארץ, השומרים על המתחם המקודש ועל המסורות הריטואליות, הליטורגיות והמיסטיות המכוננות אותו: שר אורים, המלאך אוריאל, מלאכי מאורות, גורל אור, אלי אור, אופני אור, רקיע אור, אור עולמים, שר מאור ואורתוס, הם מושגים המצויים במגילות המתארים את שומרי השמיים של הזמן האלוהי. ביטוי מובהק לתפישת עולם המרחיבה את תחומי המאבק ומצרפת דרי מעלה לשוכני מטה נמצא בקטע נוסף מהמגילות המכונה סרך המלחמה, המתאר את גורל אור:

אתה אל פדיתנו לכה עם עולמים
ובגורל אור הפלתנו לאמתכה
ושר מאור מאז פקדתה לעזרנו
ובידו כול מלאכי צדק
וכול רוחי אמת בממשלתו

The Dead Sea Scrolls Study Edition, I-II, eds. Florentino Garcia Martinez and Eibert Tigchelaar, Leiden 1997-8, I, p.135 (להלן מגילות)

הצד השלילי, המגלם את תפישת העולם הנגדית, שהתגבשה בנסיבות היסטוריות מורכבות של חילופי שלטון, מאבק וכפייה, מכונה גורל חושך, וכרוך בדרכי חושך ונציגיו מתחום החושך והצלמות מכונים: שר חושך, מלאך משטמה, מלאכי חבל, שר בליעל, ועזאזל, הדרים בשאול תחתיות ובאש מחשכים (סרך היחד, עמ' 95-98) דוגמה לראייה זו נמצא בהמשך הקטע המצוטט מסרך המלחמה:

ואתה עשיתה בליעל לשחת
מלאך משטמה ובחושך ממשלתו...
וכול רוחי גורלו מלאכי חבל
בחוקי חושך יתהלכו
ואליו תשוקתמה!
(מגילות, עמ' 134)

בספרות זו האור, התוס, הדעת והצדק, האמת, הקדושה, הטהרה והברית, החסד והישועה נקשרים במסורת כוהנית-נבואית עתיקה הכורכת עצמה עם מעין האור, אלי אור, מלאכי מאורות, בני אור, גורל אור ודרכי אור ואילו היפוכם, העול, התועבה, הטומאה, שרירות הלב,

שחת עולמים, ממשלת משטמה, וזועת נצח, קשורים באלה שתפשו את מקומם של בעלי מסורת זו ונקשרו במקור חושך, בגורל חושך, בבני חושך ובדרכי חושך.

הרחבת הפילוג והקיטוב מעולם האדם על ניגודיו ומאבקיו בתחומי דעת, תוקף, הנהגה וסמכות, לעולם האור העליון ולעולם החושך התחתון, לתחום המיתי המתייחס לראשית הבריאה, ולתחום המיסטי המתייחס לעולם הנסתר שמעבר לעולם הנראה, מעידה על עוצמת המאבק ומידת הנואשות של הכותבים המנושלים ממעמדם ההגמוני בעולם משתנה, נאבקים על צדקת דרכם במציאות נטולת סיכוי ומרחיבים את המאבק לתחומים שבהם הם מקווים להתערבות אלוהית. אין תמה שבסרך היחד מצווים על אהבת בני אור ועל שנאת בני חושך (בניגוד לאיסור מפורש בתורה 'לא תשנא אחיך בלבבך') בזיקה לויכוח על הלוח הקשור בתפישת הזמן האלוהי כחוק האמת שאין לסור ממנו, התלוי בלוח השמש הכוהני ובדימויי האור הקשורים בו: 'ולאהוב כול בני אור איש כגורלו בעצת אל ולשנא כול בני חושך איש כאשמתו בנקמת אל... ולא לצעוד [לסור] בכול אחד מכול דברי אל בקציהם ולא לקדם עתיהם ולוא להתאחר מכול מועדיהם ולא לסור מחוקי אמתו ללכת ימין ושמאל' (סרך היחד, עמ' 62-61; השוו דברים יז, 11). עוד נזכרת הבדלות מעדת אנשי העוול (סרך היחד, עמ' 123, 131) ונתבעת 'שנאת עולם לאנשי השחת' (מגילות, עמ' 92) המשחיתים את סדר המועדים, אלה הנזכרים בספר היובלים 'והיו אשר יביטו אל הירח והוא ישחית את הזמנים ויקדם משנה לשנה עשרה ימים. על כן תבאנה להם שנים אשר בהן ישחיתו ויעשו יום העדות לבוז ויום טומאה לחג ובלבלו כל ימי קדש בטמאים ויום טומאה ביום קדש כי ישחיתו ההירחים והשבתות והחגים והיובלים' (ספר היובלים ו, 36-37).

בצוואת לוי מסיים אבי השבט את דבריו לבניו הלויים והכוהנים שבעתיד באמרה הנחרצת המעידה על התפישה הדואליסטית של המחבר: 'ועתה בני שמעו כולכם בחרו לכם את האור או את החושך, את תורת ה' או את מעשי בליעלי' (צוואת לוי יט, א). דהיינו החלוקה אינה בין מצוות לעברות אלא בין שני תחומים ישותיים, האחד כרוך באל בדרכי צדק ובאור, והשני בבליעל בשחת ובדרכי חושך. בסרך היחד מובטח לבני אור ההולכים בדרכי האמת והצדק שגורלם ייטב: 'אלה סודי רוח לבני אמת תבל. ופקודת כול הולכי בה למרפא ורוב שלום באורך ימים, ופרות זרע עם כול ברכות עד, ושמחת עולמים בחיי נצח, וכליל כבוד עם מדת הדר באור עולמים' (סרך היחד, עמ' 96-97) ואילו להולכים בדרכי רוח העולה, בדרכי שחת ובדרכי חושך מובטחת כצפוי נקמת 'כול מלאכי חבל לשחת עולמים באף עברת אל נקמות לזעות נצח וחרפת עד עם כלמת כלה באש מחשכים' (שם 98); 'יבערו כול בני עולה והיה לאש בוערת בכול אנשי אשמה עד כלה' (מגילות, עמ' 174). גם במגילת מלחמת בני אור בבני חושך נאמר ש'גורל אל לאור עולמים' ולעומת זאת נאמר על גורל בליעל שהוא 'גורל חושך... ואתה עשית בליעל לשחת, מלאך משטמה ובחושך ממשלתו' (מלחמת בני אור בבני חושך, מהדיר, יגאל ידן, ירושלים תשט"ו עמ' 334-336). במגילות נמצא בהקשרים שונים ביטויים כמו 'וגלה הרשע מפני הצדק כגלות חושך מפני אור... כן יתם הרשע לעד והצדק יגלה כשמש תכון תבלי' (מגילות, א, עמ' 66).

לעומת הצדק והברכה הקשורים באור, נוסח הקללה על הסרים מדרך הברית בזמן ממשלת בליעל קשור בחושך: 'ארור אתה לאין רחמים בחושך מעשיכה וזעום אתה באפלת אש עולמים, לא יחונכה אל בקראכה ולא יסלח לכפר עוונך' (סרך היחד, עמ' 69) דומה שהד ברור של ברכת כוהנים (במדבר ו, 24-27) וקללת הלויים בהר גריזים והר עיבל (דברים כז-כט) נשמע מאחרי הדברים.

אנשי עדת היחד יצרו עולם מושגים שלם המבטא את מקום האור הקשור בקדושה בצדק, במחזורי הטבע ומחזורי עבודת הקודש ומשקף את חייהם לנוכח תמורות האור האלוהי. ביטויים כמו 'ממשלת אור' 'מאורות מזבול קודש' (סרך היחד, עמ' 208, 209), 'כי ממקור דעתו פתח אורי ובנפלאותיו הביטה עיני ואורת לבבי ברז נהיה... וממקור צדקתו משפטי אור בלבבי מרזי פלאו' (שם, 228-229); 'ותהיה קָעין אור למקור עולם' (מגילות, עמ' 174) 'שם ישראל בשנים עשר מחנות קדושה לו [ ] גורל אלוהים עם מלאכי מאורות כבודו [ ] תכן למועדי שנה' (DJD VII, p. 221) מצויים במקומות שונים במגילות מדבר יהודה. ההווה הפרטי הנבואי והעתיד החזיוני הציבורי הצטיירו במושגי אור. בעל ההודיות, שיתכן שהיה כוהן גדול מבני צדוק שהודח ממשרתו, אומר בלשון יחיד: 'אתה אלי עזרתה נפשי ותרם קרני למעלה והופעתי באור שבעתיים באור אשר הכינותה לכבודכה, כי אתה לי למאור עולם' (מגילות, עמ' 178) 'ובכבודכה הופיע אורי כי כאור מחושך האירותה לי' (שם, עמ' 184) ובעל סרך המלחמה אומר בלשון רבים: 'ובני צדק יאירו לכול קצוות תבל הלוך ואור עד תום כול מועדי חושך ובמועד אל יאיר רום גודלו לכול קצי עולמים' (מגילות, עמ' 112).

אולם ככול הידוע לנו תוחלתם של כותבי המגילות שחזו את עתידם באור נגוהות נכזבה. חזון האור העתידי ונצחון הצדק המוחלט של בני אור שקשרו בין חוקי הטבע למועדי ה' ובין האמת החוק והמשפט ומחזורי הפולחן, לא עמד בפני מחשכי ההווה בזמנם ובמקומם ולהשקפותיהם ולחישוביהם שהועלו על הכתב במגילות לא היה המשך בעל משמעות בקהילה ידועה לנו. יתכן שהמהפכה החשמונאית מן השליש השני של המאה השנייה לפני הספירה, ועד לתום השליש השני במאה הראשונה לפני הספירה, שדחתה את ההגמוניה הכוהנית של בני צדוק שקראו לעצמם בני אור ולמדיחיהם בני חושך, ואחריה שלטון בית הורדוס במאה הראשונה לפני ואחרי הספירה, וחורבן המקדש שהביא לסיום עבודת הקודש הכוהנית, הם שהיו להם לרועץ. יתכן שעמדתם הדואליסטית הקיצונית של בני צדוק המדירה מכול וכול את החולקים על דרכם או מאבקם של חכמים נגדם ונגד הלוח שאחזו בו, הפיכת ספריהם המצדדים בלוח השמש, בכהונה, בחנוך ובלוי, לספרים חיצוניים מחוץ לגדר הקאנון ותמיכתם המודגשת של חכמים בקידוש לבנה ובלוח ירח, הם שעמדו ביסוד העלמם וגניזתם.

חלקים ממסורות כוהניות עתיקות אלה שנשמרו במגילות ובספרים שנתכנו למרבה האירוניה בשם ספרים חיצוניים, מצאו את דרכם לספרות ההיכלות והמרכבה שנוצרה אחרי חורבן בית שני ויוחסה לרבי ישמעאל כוהן גדול ולרבי עקיבא שנכנס לפרדס וירד למרכבה אליבא דספרות ההיכלות. אולם כותבי מסורת המרכבה האנונימיים או הפסוידואפיגרפיים, ויתרו מכל וכול על

פולמוס ארצי מפורש, בחרו לגיבוריהם הארציים אנשים מקרב ציבור החכמים, והתמקדו בהיכלות עליונים, בעולם המלאכים ובעולם המרכבה השמימית אחרי החורבן. עם זאת העובדה שחנוך בן ירד, שהביא את לוח השמש מן המלאכים, הוא הגיבור השמימי של ספרות ההיכלות ור' ישמעאל כוהן גדול הוא הגיבור הארצי שלה, מגלה שתחום המיתוס שומר במרומוז את שרידי הפולמוס גם בשעה שיד המצדדים בלוח הירח ובריבונות אנושית על הזמן היתה על העליונה.

מסורת המרכבה המיסטית שנתחברה אחרי החורבן כמטמורפוזה חזיונית של ההיכל הארצי ההופך לשבעה היכלות עליונים, ושל הכוהנים ההופכים למלאכים המשרתים בקודש, נקשרת כמו המסורת הכוהנית מלפני הספירה בשמש, בזיו, בנוגה ובאור: העולם הנסתר, עולם המרכבה, שבו שבעה היכלות עליונים מכוננים את המקדש השמימי, ובהיכל השביעי מצויה מרכבת הכרובים ומשמרות מלאכים משרתים בקודש, מתואר בדימוי אור, אש ושמש כמאז ומקדם:

'מפני ששמתי לך נתיבות המרכבה **כאורה** ומסלולי רקיע **כשמש**... ראה אישות המתרגשות ויוצאות מהיכל שביעי להיכל שישי אש גחלנית ואש זחלנית ואש להטנית ואש מתוקה כחיצים הן יוצאות ונכנסות' (קטעי גניזה, מהדיר, פטר שפר, טיבינגן 1984, קטע 8, עמ' 103). מראה בריות המרכבה ועולמן המאיר מתואר בהרחבה במאות דפיה של ספרות ההיכלות והמרכבה: 'ודן עולם יושב במרום... על אופני אש אוכלה ועל כרובי להבה ועל חיות גדולות ועל גלגלי זוהר... מקיפים אותו שבעים ושנים מעונות כמראה אור גדול כמראה זוהר רב והפחות שבכולם כמראה **זוהר השמש**' (קטעי גניזה, קטע 11, עמ' 133). כסא הכבוד, מושב האל, מתואר כמוקף 'זיו זוהר זכות זורח הופע עטור נוגה אור סיגוף פלאות... (סינופסיס לספרות ההיכלות, מהדירים, פטר שפר, מרגרטה שלוטר וג'ורג' פון מוטיוס, טיבינגן 1981, סעיף 260; להלן סינופסיס) והיושב עליו מתואר כ'מלך המלכים.. המשוגב בקשרי כתרי מלכות והמוקף בענני נוגה והמסובב בענפי נגידי נוגה שבכנף הודו כסה שמים' (שם, סעיף 262). ההיכל הששי בדומה להיכל השמימי של חנוך מתואר בביטוי 'זיו אבני שיש שהיו סלולות בהיכל' (סינופסיס, סעיפים 345, 672) ו'אופני אור בדביר' הזכורים מספרות קומראן, (DJD XI p. 345) ומן האופנים בחזון יחזקאל (יחזקאל א, 5-8, 15-21) ומן האופנים במקדש (מלכים א ז 30-33) הופכים בספרות ההיכלות ל'אופני אורה המזלפות פליטון' כנגד הקטורת ולאופנים תוקעים ומריעים על פי המסורת הכוהנית של הקרבת הקרבנות:

ובהיכל השביעי **אופני אורה** מזלפות פליטון ואפיפלסמון נקי

ואופן כפול תוקע ומריע ותוקע

לומר כל מי שהוא ראוי לראות מלך ביופיו

יכנס ויראה, ואם כן הם

אופני גבורה מגפפין אותו

וכרובי הוד מנשקין אותו

והחיות מנשאות אותו

והנוגה מרקד לפניו

והחשמל משורר לפניו

ורוח זיו חיה מנשאו

עד שמעלים אותו ומושיבים אותו

לפני כסא כבודו

והוא מסתכל ורואה את המלך ביופיו

(היכלות זוטרת, מהדירה, רחל אליאור, תשמ"ב, עמ' 31 וראו: סינופסיס, סעיף 411-412)

'אופן כפול תוקע ומריע ותוקע' הוא גלגולו החזיוני של תיאור הכהנים המסייעים ביד הכוהן הגדול ותוקעים ומריעים ותוקעים במשנה: 'בזמן שכוהן גדול רוצה להקטיר את העולה... ושני כוהנים עומדים על שולחן החלבים ושתי חצוצרות של כסף בידם, תקעו והריעו ותקעו' (משנה תמיד ז, ג; סוכה ה, ה). העולם השמימי הנפרש לפני יורד המרכבה אחרי החורבן מורכב ברובו המכריע ממושגים מהמסורת הכוהנית של המרכבה לפני הספירה שנזכרו לעיל. עם החורבן תמה התרועה והנגינה, העבודה ומשמרות הכהונה ובטל המוקד המוחשי של המקום המקודש והזמן המקודש ובטל טעמו של הפולמוס סביבם. זכרם של כל אלה כהוויה חיה ומקודשת נשמר רק במסורת המיסטית השירית ששורר בה הווה נצחי מעבר לגבולות הזמן והמקום.

הגיבור השמימי-מלאכי של ספרות ההיכלות, חנוך בן ירד, המוכר מן הספרות הכוהנית מלפני הספירה כזה שהביא לוח השמש מן המלאכים וכבעל חזון המרכבה שבו ראה את כרובי האש, נקרא עתה מטטרון ו'נער שקומתו מלוא עולם' ו'שר הפנים שר הגדול על כל השרים' (קטעי גניזה, עמ' 117). חנוך ההופך לכוהן גדול שמימי מתואר שלא במפתיע בדימויי השמש והאור שהיו שמורים לכוהנים הגדולים במסורות מלפני הספירה: 'ראה נער שהוא יוצא לקראתך מאחרי כסא הכבוד... **שמש** יוצף מחגור שלפניו וירח מקשרים שלאחריו, עיניו דולקת לפידים וגלגלי עיניו דולקים כמנורות, זיוו כזיו מלכו והדרו כהדר יוצרו' (קטעי גניזה, קטע 8, עמ' 105). תיאור הפיכתו של חנוך בן ירד מילוד אנוש למלאך שר הפנים, המכונה מטטרון, טבוע בחותם האור והאש שקודם לכן נקשרו במרכבה ובחיות הקודש. "אמר הקב"ה פקדתיו למטטרון עבדי שהוא אחד מכל בני מרומים... ולקחתי לחנוך בן ירד... גדלתי כסאו מהוד כסאי והרביתי כבודו מהוד כבודי הפכתי בשרו ללפיד אש וכל עצמות גופו לגחלי אש שתי מראות עיניו כמראה הבזק... הבהקתי פניו כאור **זיו השמש** וזוהר עיניו כזיו כסא הכבוד' (סינופסיס, סעיף 72-73).

עולם המרכבה כולו קורן באור יקרות והצפייה בהתעלות מיסטית כרוכה בהארה ונהרה. הגיבור הארצי, ישמעאל כוהן גדול, העולה להיכלות ו'יורד במרכבה', מעיד על מקום האור בחוויה המיסטית: 'כיון ששמעתי שמות של מלאך עמדתי וחקקתיים על רשות והיה אור בלבבי כאור ברק שהוא הולך מסוף העולם ועד סופו' (סינופסיס, סעיף 656) 'וכיון ששמעתי הרז הגדול

הזה האירו עיניי' (שם, סעיף 309) בשעה שהוא משביע בשם מטטרון הוא אומר 'מיד האיר לבבי בשערי המזרח' (שם, סעיף 678) 'ומשאלה ששאלתי ראיתי אור בלבבי כימי שמים' (שם, סעיף 580) עולמה של ספרות ההיכלות, הגדורה בתחום השמימי, הוא עולם זוהר ומופז באור תמיד המנציח את זכר המקדש הארצי שאיננו עוד. ספרות זו גדושה בתיאורי אור של המרכבה נוסח 'וכשזוהרי מרכבה מאירים אנו שמחים' (שם, סעיף 158) ושל המלאכים 'וכלו מלא שבח ונוגה וכולו מלא זוהר וכולו מלא אור'.

מסורת המרכבה בכל גילוייה קשרה את האור בהופעת האל והפמליה השמימית החל מן הספרות המקראית, עבור במסורת קומראן ובן סירא וכלה בספרות ההיכלות. כפי שראינו האור נקשר לזמן ולמחזוריו, ללוח ולחלוקותיו ולמקורם האלוהי של השבתות התקופות והמועדים, מצד אחד, ולמקום המקודש הנסתר מן העין הקשור במרכבה ובקודש הקדשים הארצי והשמימי, מצד שני. הזמן האלוהי קשור במלאכים, והמקום המקודש קשור בכרובים, ושניהם נשמרים במשמרת הקודש הכהנית המונחית על ידי ידע מלאכי וחוק אלוהי. הזמן המקודש נשמר באמצעות מחזורי שיר, מחזורי קרבנות אֶשָה, ומחזורי קטורת המופקדים בידי משמרות הכהונה והלוויה המתחלפים לפי לוח השמש במחזורים שביעוניים שיסודם בשבוע הבריאה, בשבועת מועדי דרור, בשבתות, מועדים, שמיטות ויובלים, ובחלוקות הלוח שהביא משמים, חנוך, השביעי באבות עולם. המקום המקודש, מקור החיים, מקום מושב הכרובים מייצגי העולם האלוהי מעבר לגבולות הזמן והמקום, הקשור לגן עדן ופרדס, נשמר באמצעות גבולות טהרה חמורים המתירים רק לכוהן הגדול להכנס פעם בשנה למחיצתו, וכניסה אליו ויציאה ממנו נקשרים במעברים מיתיים מיסטיים וריטואליים בין גבולות הזמן והמקום ומה שמעבר להם. היוצאים מקודש הקדשים, מהפרדס או מהמרכבה מתוארים כמופזים באור ובשמש, כמוארים בדעת וכמבורכים בברכה ובחזון. הואיל ותשתיתו של עולם זה חורגת מתחום הנראה ושמורה רק לאלה שראו מראות אלוהים - שכן הכרובים שנבנו על פי תבנית אלוהית שהוראתה למשה (שמות כה, 18-20) בידי בצלאל בן אורי, אדם שזכה להשראה אלוהית, עליו נאמר 'ואמלא אותו רוח אלוהים בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה' (שמות לא 3) וחזרו ונבנו על פי תבנית שהוראתה משמים לדוד (דברי הימים א, כח, 18) ונגלתה ליחזקאל במראות אלוהים (יחזקאל א, י) - זכרם נשמר במסורות כוהניות מיסטיות המתארות את **הבלתי נראה** בלשון חזון ושיר ומציירות את הנעלם מזכרון השפה, מהסיפור, מהחזון והמיתוס שכולם ראשיתם **נשמעת ונזכרת**. מסורות אלה נדרשות לאור על הפשטתו ומוחשיותו כדימוי המרכזי של התחום המקודש.

הגבולות בין היסטוריה לספרות ובין נבואה, מיתוס, זיכרון, חזון ושיר אינם גבולות נהירים וברורים כל עיקר וודאי שאינם מובחנים בבהירות ממרחק אלפי שנים ששקעו בבאר העבר והותירו בידינו ספרות ושירה, מיתוס וחזון בפרקים מרהיבים שפעמים רבות הם אתרי זיכרון נשמעים של מציאות בלתי נראית שאין לה נקודות אחיזה חיצוניות העומדות בפני מבחן הביקורת. אולי ראוי לזכור שהשפה שורדת במבחן הזמן טוב יותר מאשר ממשויות מוחשיות

וביטוייה בספר סיפור ושיר הם שבונים את המציאות. ספר יצירה פותח בקביעה שהעולם נברא בשלושים ושתים נתיבות פליאות חוכמה, שהן עשרים ושתים אותיות ועשרה מספרים ומסכם ואומר שהאל 'ברא את עולמו בשלושה ספרים: בספר וספר וספור' (ספר יצירה, פרק א משנה א). סיפורים ושירים ספרים ומגילות ספר הם מכונני הזיכרון, הזהות והמיתוס באשר הם יוצרים שפה ועולם משמעות ההולך ומתפרש, נשכח ונוצר מחדש בתמורות העתים. על המיתוס נאמר שהוא 'סיפור שעתידו לפניו' דהיינו סיפור שראשיתו לעתים לוטה בערפל אך הוא חוזר ומסופר משום שמשמעותו איננה מתפענחת בנקל וזיקתו למציאות הממשית מורכבת וחורגת מפענוח פשטני. עוד נאמר על המיתוס 'דברים אלה לא ארעו מעולם ובכל זאת הם קיימים תמיד' (לוסטיוס, על האלים ועל העולם: קדמוס והרמוניה) כאשר ההוויה והנוכחות, או המאורעות זכרם וקיומם פתוחים למשא ומתן תרבותי יוצר מעבר לגבולות הזמן והמקום. על ההיסטוריה המייצגת לכאורה את עולם הממשות, שהרי היא תלויה בעדויות כתובות, שנכתבו בזמן ומקום מסוים, בידי בשר ודם, נאמר שזווית הראייה של הכותב והמספר, השתייכותו, זהותו, מגמותיו והטיותיו, משפיעות במידה מכרעת על הנזכר והמסופר, על המקודש והמצונזר, המודגש והמושכח, על משמעותו ועל הקשרו, ואולי נכונים הדברים גם כאשר לזווית הראייה של הקורא. על אחת כמה וכמה נכונים דברים אלה במקום שדנים בעולם החורג מגבולות הזמן והמקום, המשפיע על תפישת העולם הפועל בגבולות הזמן והמקום, בזיקה לשאלות של הגמוניה, קדושה, מסורת, זיכרון ולוח. ודאי שאין בנמצא קני מידה ברורים ומחוזרים החורגים מתחום הדמיון והפרשנות בשעה שאנו תלויים רק בזכרי לשון ובקטעי עדויות כתובות וראויים להיזכר דבריו העמוקים של ברוננו שולץ הסופר היהודי פולני בן המאה העשרים שהיה גם צייר ויוצר רב השראה: 'תוך שימוש במילה בחיי היום יום שלו, אנו שוכחים שהמילים אינן אלא קטעים של סיפורים קדמונים ונצחיים ושאונו בונים את בתינו, בדומה לברברים, משברי הפסלים וצלמי האלילים. מושגינו והגדרותינו המפוכחים ביותר הם היפעלויות רחוקות של מיתוסים וסיפורים קדומים. אין אפילו פירור אחד מתוך האידאות שלנו שאינו מתיחס על מיתולוגיה - שלא היה אי-אז מיתולוגיה משונת צורה, חבולה, כזאת שלאחר גילגול'. (ברוננו שולץ, חנויות קיונמון, תרגם יורם ברונובסקי, תשמ"ו, עמ' 272). דומה שהדבר היחיד הנהיר למעלה מכל ספק הוא שמסורות כתובות מן העת העתיקה שהגיעו לידינו משמרות לשון מושגים המלמדת על עולמות מופשטים ומוחשיים שהיו ואינם ופותחות פתח הצצה לבאר העבר ולעולמות הרוח, הדמיון והיצירה ששקעו בה וצפו בתמורות העתים.